

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ
ГРОМАДСЬКА СПІЛКА «ХАРКІВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТСЬКИЙ КОНСОРЦІУМ»
КЗ «ХАРКІВСЬКА ГУМАНІТАРНО-ПЕДАГОГІЧНА АКАДЕМІЯ»
КВНЗ «ХАРКІВСЬКА АКАДЕМІЯ НЕПЕРЕРВНОЇ ОСВІТИ»
ХАРКІВСЬКИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
«НАРОДНА УКРАЇНСЬКА АКАДЕМІЯ»
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ імені Г. С. СКОВОРОДИ

Освіта збереже Україну!

Матеріали І Всеукраїнських Прокопенківських читань

(10 червня 2022 року)

м. Харків

Головний редактор:

БОЙЧУК Юрій – доктор педагогічних наук, професор, член-кореспондент НАПН України, ректор ХНПУ імені Г. С. Сковороди.

Редакційна колегія:

АСТАХОВА Катерина – доктор історичних наук, професор, ректор Харківського гуманітарного університету «Народна українська академія»;

БЄЛОВА Людмила – доктор соціологічних наук, професор, директор ННІ «Інститут державного управління» Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, президент громадської спілки «Харківський університетський консорціум»;

БАШКІР Ольга – доктор педагогічних наук, доцент, професор кафедри освітології та інноваційної педагогіки, голова РМУ ХНПУ імені Г. С. Сковороди;

БЕРЕЖНА Світлана – доктор філософських наук, професор, проректор з наукової, інноваційної і міжнародної діяльності ХНПУ імені Г. С. Сковороди;

ГОЛОБОРОДЬКО Костянтин – доктор філологічних наук, професор, декан українського мовно-літературного факультету імені Г.Ф. Квітки-Основ'яненка ХНПУ імені Г. С. Сковороди;

ДОВЖЕНКО Тетяна – доктор педагогічних наук, професор, декан факультету початкового навчання ХНПУ імені Г. С. Сковороди;

ЛУК'ЯНОВА Лариса – доктор педагогічних наук, професор, член-кореспондент НАПН України, директор Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України;

ПОКРОСВА Любов – кандидат педагогічних наук, доцент, ректор КВНЗ «Харківська академія неперервної освіти»;

ПОНОМАРЬОВА Галина – доктор педагогічних наук, професор, ректор КЗ «Харківська гуманітарно-педагогічна академія»;

ПОНОМАРЬОВА Наталія – доктор педагогічних наук, професор, декан фізико-математичного факультету ХНПУ імені Г. С. Сковороди ;

ЦАПКО Алла – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри освітології та інноваційної педагогіки ХНПУ імені Г. С. Сковороди;

ЧЕРНІКОВА Інна – кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри історії України ХНПУ імені Г. С. Сковороди;

ШАПОВАЛОВА Олена – начальник редакційно-видавничого відділу ХНПУ імені Г. С. Сковороди.

*Затверджено редакційно-видавничою радою
Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди
(протокол № 6 від 15 червня 2022 року)*

Освіта збереже Україну! : матеріали I Всеукраїнських Прокопенківських читань, Харків, 10 черв. 2022 р. / Харків. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди ; [редкол.: Ю. Д. Бойчук (голов. ред.) та ін.]. – Харків, 2022. – 399 с.

У збірнику відображено тези I Всеукраїнських Прокопенківських читань, присвячених ушануванню пам'яті доктора педагогічних наук, професора, академіка Національної академії педагогічних наук України, заслуженого працівника народної освіти України, Почесного громадянина м. Харкова Прокопенка Івана Федоровича. Він містить роздуми і спогади, пов'язані з постаттю великого педагога сучасності, його думками про націєтворчу місію Вчителя, роль педагогічних університетів як унікальних освітньо-виховних і культурно-духовних центрів підготовки вчителів.

Матеріали стануть у пригоді науковцям, учителям, докторантам, аспірантам, викладачам закладів вищої освіти, практичним працівникам у галузі освіти.

ФУНДАМЕНТАЛІЗАЦІЯ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ІНФОРМАТИКИ Гайдусь А.Ю.	83
СУЧАСНІ ПЕДАГОГІЧНІ ТЕХНОЛОГІЇ У ПРОЦЕСІ ПІДГОТОВКИ ВІЙСЬКОВИХ ЛІКАРІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ Галкіна Т. М.	86
ХАРАКТЕРИСТИКА ПРОФЕСІЙНОЇ ТОЛЕРАНТНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ Гнатовська К.С.	89
АЛЬТЕРНАТИВНІ МОДЕЛІ ОТРИМАННЯ ОСВІТИ В СУСПІЛЬСТВІ ЗНАНЬ Гончарова О.С.	93
ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ДОСВІДУ ПІДГОТОВКИ ПЕДАГОГІЧНИХ КАДРІВ Довженко Т.О., Небитова І.А.	97
ПРОЄКТНА ДІЯЛЬНІСТЬ НА УРОКАХ ЧИТАННЯ В ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ Довченко Н.В.	102
ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ЕСТЕТИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ ПРАЦІВНИКІВ ДОШКІЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ В УКРАЇНІ НА ПОЧАТКУ ХХ СТ.: АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ Донченко О.В.	107
ПРОБЛЕМИ ПІДГОТОВКИ ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ ДО ПРОВЕДЕННЯ УРОКІВ ПОЗАКЛАСНОГО ЧИТАННЯ Ємець А.А., Коваленко О.М.	111
БІБЛІОГРАФІЧНИЙ ПОРТРЕТ ВИДАТНОГО ВЧЕНОГО І. Ф. ПРОКОПЕНКО Захарченко В.П., Коробкіна О.Г.	115
ІСТОРИКО-ПЕДАГОГІЧНІ ТА СОЦІОКУЛЬТУРНІ ПЕРЕДУМОВИ СТАНОВЛЕННЯ І РОЗВИТКУ ХАРКІВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО ПЕДАГОГІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ Г. С. СКОВОРОДИ Зеленська Л.Д.	119
ПОКЛИКАННЯ: РЕКТОР-НАСТАВНИК Золотухіна С.Т.	127
ІВАН ФЕДОРОВИЧ ПРОКОПЕНКО ТА РОЗВИТОК ВАЛЬДОРФСЬКОГО РУХУ В УКРАЇНІ Іонова О.М.	131
MASTERS' PROFESSIONAL TRAINING ON SPECIALTY 016.02 «SPECIAL EDUCATION. OLIGOFRENOPELAGOGY» IN H.S.SKOVORODA KHARKIV NATIONAL PEDAGOGICAL UNIVERSITY Казачінер О.С., Бойчук Ю.Д., Галій А.І.	136
ПОНЯТТЯ «ВИКОНАВСЬКА КОНЦЕПЦІЯ» У ПРОБЛЕМНОМУ ПОЛІ МУЗИКОЛОГІЧНОГО СЕМАНТИЧНОГО ЗНАННЯ Калашник М.П.	140

ІСТОРИКО-ПЕДАГОГІЧНІ ТА СОЦІОКУЛЬТУРНІ ПЕРЕДУМОВИ СТАНОВЛЕННЯ І РОЗВИТКУ ХАРКІВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО ПЕДАГОГІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ Г. С. СКОВОРОДИ

Зеленська Л.Д.

доктор педагогічних наук, професор

Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди

м. Харків, Україна, e-mail: zelenskaya_ludmila@ukr.net

<https://doi.org/10.5281/zenodo.6915825>

Харківський національний педагогічний університет

імені Г. С. Сковороди належить до когорти закладів вищої освіти, які стояли у витоків процесу підготовки вчительських кадрів в Україні. Генезис закладу пов'язаний із підписанням Олександром I указу «Про облаштування училищ» (1803 р.), в якому мова йшла про доцільність відкриття при Імператорських університетах педагогічних інститутів. У подальшому цей припис знайшов юридичне закріплення в розділі XII Статуту Харківського імператорського університету (1804 р.). У документі наголошувалося, що Педагогічний інститут покликаний забезпечувати підготовку вчителів для гімназій і училищ Харківського навчального округу. Таку підготовку мали здійснювати ординарні професори університету під керівництвом директора.

Офіційне відкриття Педагогічного інституту при Харківському імператорському університеті з трирічним терміном навчання відбулося 1 вересня 1811 року. Головною перешкодою до повноцінної функціонування перше десятиліття виявився брак студентів в університеті. Контингент слухачів інституту формувався зі студентів словесного і фізико-математичного відділень університету, а також тих, хто паралельно з навчанням на інших відділеннях мав намір у подальшому працювати в гімназіях і училищах округу. 1812 р. Педагогічний інститут очолив Х. Роммель, який уклав «План і правила навчання та викладання в Харківському педагогічному інституті» (1811 р.), підготував перші керівництва для студентів із «Дидактики» та «Методики» (1812 р.) [1].

Після від'їзду Х. Роммеля (1814 р.) спостерігається певний спад у діяльності Педагогічного інституту, хоча потреба в учительських кадрах відчувалася досить гостро. Упродовж 20–30-х років XIXст. було вжито низку заходів щодо налагодження роботи Педагогічного інституту: 1823 р. попечителем Харківського навчального округу Є. В. Корнеєвим розроблено план його удосконалення; 1834 р. ректором Харківського університету І. Я. Кронебергом представлено детальний проєкт реорганізації (до інституту мали зараховувати осіб, які закінчили словесний або математичний факультети університету; загальна кількість студентів інституту мала складати 30 осіб; упродовж двох років навчання майбутні вчителі повинні були вивчати предмети, пов'язані з обраною спеціальністю, теорію і методику викладання фахових предметів та педагогіку; після закінчення інституту вони підлягали розподілу в гімназії або повітові училища; студенти, які виявляли успіхи в навчанні, могли здобувати посаду директора або інспектора; викладання покладалося на професорів університету, очолюваних директором).

Налагодженню роботи Педагогічного інституту й поширенню педагогічних знань серед студентів упродовж 1828–1837 рр. сприяла й діяльність доктора філософії, професора грецької мови та педагогіки Е. Мауера. Учений розробив навчальний курс «Начала педагогії» на основі праць І. Г. Песталоцці та А. Г. Німеєра, що охоплював питання фізичного, розумового, естетичного, морального, сімейного виховання, обов'язки батьків і дітей, організацію і зміст громадянського виховання, а також загальні та окремі правила викладання.

Новим поштовхому розбудові Педагогічного інституту послугував Статут імператорських російських університетів (1835 р.). Документом закріплювалася норма про обов'язковість не лише теоретичної, але й практичної підготовки слухачів до вчительського фаху шляхом спостережень, участі у пробних лекціях та проведенні залікових уроків під керівництвом трьох-чотирьох професорів відповідної галузі наукового знання. Склад слухачів мав формуватися із числа казеннокоштных студентів у кількості не менше 20 осіб

[4].

На початок 1837–1838 н.р. діяльність Педагогічного інституту було відновлено у повному обсязі. Викладали у Педагогічному інституті професори університету: класичну філологію – А. О. Валицький, історію – М. М. Лунін, російську словесність – В. Я. Якимов, математику й фізику – Н. А. Дяченко. 1839 р. на посаду директора Педагогічного інституту було призначено професора Т. Ф. Степанова. Упродовж 1842–1858 рр. обов'язки директора інституту (з деякими перервами) виконував проректор університету проф. О. В. Куніцин.

1858 р. на підставі урядової постанови «Про закриття Головного Педагогічного інституту і запровадження особливих педагогічних курсів при Університетах» Педагогічний інститут було закрито. Це зумовило пошук нової інституційної форми забезпечення педагогічної освіти в Харківській губернії: упродовж 1860–1867 рр. діяли Педагогічні курси з дворічним терміном навчання; 1909 р. – започатковано роботу Тимчасових педагогічних курсів; 1912 р. – відкрито Тимчасові практичні педкурси для вчителів початкових народних шкіл; 1907 р. – засновано приватні Вищі жіночі курси [2].

Установлення більшовицької влади в Україні зумовило численні експериментування в організації педагогічної освіти на Харківщині: Вищі трирічні педагогічні курси імені Г. С. Сковороди (березень 1919 р.), Тимчасові педагогічні курси (червень 1920 р.), Академія теоретичних знань (липень 1920 р.), Харківський інститут народної освіти (ХІНО) у складі факультетів професійної освіти, соціального виховання та робітничого [1].

1930 р. факультет соціального виховання набув статусу самостійного закладу вищої освіти. 1931 р. його було трансформовано в Харківський інститут народної освіти, а 1932 р. перейменовано на Всеукраїнський інститут народної освіти ім. М. О. Скрипника (ВУІНО) [2].

Згідно з постановою Колегії НКО про реорганізацію системи педагогічної освіти від 11 серпня 1933 р. на базі ВУІНО відкрито Харківський державний педагогічний інститут (ХДПІ) у складі відділень історичного, дошкільного,

філологічного(з українською та російською мовами викладання), а також вечірнього і заочногovidділів. Термін навчання в інституті становив чотири роки. Очолив інститут Й. Г. Подольський [3].

1935 р. згідно з Постановою Раднаркому УРСР «Про підготовку педагогічних кадрів, систему педагогічної освіти та мережу педагогічних установ» при ХДПІ було відкрито дворічний Учительський інститут з факультетами – філологічним (з українським і російським відділеннями) та історичним, вечірнє відділення, а також курси підвищення кваліфікації учителів з вищою освітою й перепідготовки адміністративно-педагогічних працівників. Керівництво Педагогічним інститутом покладено на Л. Д. Смирнову.

1937 р. відбувся перший випуск Педагогічного інституту – 350 осіб, Учительського інституту – 211 осіб, заочного відділення – 1000 осіб. Цього ж року інститут очолила Є. В. Шачнєва [4].

1939 р. в структурі ХДПІ з'явився фізико-математичний факультет. Загалом у 1939–1940 н.р. на шести факультетах інституту навчалось вже близько восьми тисяч студентів. В інституті працювало 115 викладачів, зокрема два академіки, дев'ятнадцять професорів, докторів наук, тридцять один кандидат наук, доцент [2].

У жовтні 1941 р. колектив ХДПІ було евакуйовано до м. Самарканда, але вже 18 жовтня 1943 р. після звільнення Харкова РНК УРСР ухвалила рішення про відновлення роботи інституту в складі факультетів історичного, філологічного, фізико-математичного, природничого, дошкільного, заочного відділення й Учительського інституту. Згідно з наказом Всесоюзного Комітету РНК СРСР з вищої школи від 21 листопада 1943 р. у ХДПІ було відкрито бібліотечний факультет і факультет фізичного виховання.

Наголосимо, що 28 лютого 1945 р. Постановою РНК УРСР і ЦК ВКП (б) України Харківському державному педагогічному інституту було присвоєно ім'я Г. С. Сковороди. На цей час інститут очолював А. О. Івановський [4].

Упродовж 1950–1954 рр. ХДПІ функціонував у складі чотирьох факультетів (філологічного, фізико-математичного, факультету фізичного

виховання і спорту, природничо-географічного). Історичне відділення й природничо-географічний факультет поповнили склад Харківського державного університету. З 1951 р. по 1959 рр. посаду ректора обіймав І. П. Дементьєв.

1958 р. було прийнято рішення про реорганізацію ХДПІ і відкриття на його базі двох закладів вищої освіти – Харківського педагогічного інституту фізичного виховання імені Г. С. Сковороди (ректор О. В. Повх (1959–1962 рр.)) і Харківського педагогічного інституту іноземних мов [4].

Утім, уже 1962 р. діяльність Харківського державного педагогічного інституту імені Г. С. Сковороди було поновлено у складі фізико-математичного, природничого і філологічного факультетів. На посаду ректора інституту призначено Г. І. Ломова (1962–1966 рр.). Вагомий внесок у подальшу розбудову інституту зробили ректори М. Ф. Гетьманець (1966–1970 рр.), М. Ф. Бойко (1970–1980 рр.) [4].

12 грудня 1980 р. на посаду ректора ХДПІ імені Г. С. Сковороди було призначено І. Ф. Прокопенка. Від цього часу розпочалася нова віха в історії Харківського педагогічного.

І. Ф. Прокопенко вважав, що авторитет нації, авторитет держави неможливий без авторитету освіти, тому його життєвим і професійним кредо став вислів: «Освіта збереже Україну!». Основним напрямом діяльності закладу вищої педагогічної освіти упродовж 40 років перебування І. Ф. Прокопенка на посаді ректора стала підготовка вчителя, що в подальшому визначило його місію – формування педагога, освіченого, компетентного, висококваліфікованого фахівця, громадянина, патріота, інноватора, носія духовності і культури завдяки постійному вдосконаленню змісту освіти та сучасних технологій навчання і виховання [6].

Під керівництвом І. Ф. Прокопенка заклад досяг вагомих показників за всіма напрямками діяльності. Зокрема, 1993 року ХДПІ ім. Г. С. Сковороди було акредитовано за IV рівнем і перетворено на університет. Уже на тоді на його 14 факультетах навчалось 8406 студентів із 31 спеціальності. 2004 р. Згідно з

Указом Президента України ХДПУ імені Г. С. Сковороди було надано статус національного [2]. 1985 р. уведено в експлуатацію новий корпус університету по вул. Блюхера (нині вул. Валентинівська), відкрито нові факультети (іноземної філології, історичний, психології і соціології, економічний, юридичний, художньо-графічний, музично-педагогічний) і затребувані спеціальності, заснований перший в Україні інститут Українського козацтва, розпочав роботу сучасний навчально-спортивний комплекс імені Юрія Пояркова (2008 р.), на території університету відкрито пам'ятники Григорію Савичу Сковороді (1991 р.) та Першій учительці (2002 р.), організовано роботу Спілки студентів і молоді, створено Молодіжний центр, клуб КВК, Клуб інтернаціональної дружби, спортивний клуб, 76 творчих колективів, музей історії Університету тощо. Продуктивно працювала аспірантура (із 47 спеціальностей) і докторантура, 6 спеціалізованих учених рад із захисту докторських і кандидатських дисертацій. 2008 р. створено деканат для роботи з іноземними студентами, а в 2009 р. відкрито підготовче відділення для іноземних громадян.

І. Ф. Прокопенко наголошував, що вагомих показниках за всіма напрямками роботи університет досягнув лише завдяки сумлінній праці всієї сквородинівської родини, а його головне досягнення як ректора – це дружний і відданий справі колектив університету. Свідченням цього є той факт, що ХНПУ імені Г. С. Сковороди неодноразово відзначався державними нагородами і був переможцем освітянських конкурсів: «Сучасна освіта в Україні – 2011» у номінації «За високі творчі досягнення в удосконаленні змісту навчально-виховного процесу національної системи освіти»; «Сучасна освіта в Україні – 2012» у рамках науково-педагогічного проєкту «Інтелект України». За багаторічну інноваційну діяльність у створенні інформаційних технологій, засобів та обладнання для навчання університет став володарем срібної медалі та звання «Лідер інноваційних технологій в освіті» [4].

Завдяки невтомній діяльності Івана Федоровича Сковородинівський університет перетворився на справжній центр формування інтелектуальної

еліти Слобожанщини. Наполегливу працю І. Ф. Прокопенка, спрямовану на розбудову Університету, на зміцнення матеріально-технічної бази, на вдосконалення та європеїзацію освітнього процесу, було високо оцінено. Він повний кавалер ордена «За заслуги» I ступеня (2016 р.), II ступеня (2009 р.), III ступеня (1996 р.); нагороджений орденами «Знак пошани» (1957 р.), Дружби Народів (1976 р.), Трудового Червоного Прапора (1985 р.), Святої Софії (2001 р.), нагрудним знаком «Відмінник освіти України» (1984 р.), медалями «А.С. Макаренко» (1978 р.), «Н.К. Крупська» (1983 р.), «Василь Сухомлинський» (1996 р.), «Костянтин Ушинський» (2001 р.), «Григорій Сковорода» (2011 р.), «Володимир Мономах» (2016 р.); почесним званням «Заслужений працівник народної освіти України» (1990 р.); почесними грамотами Верховної Ради України (2007 р.), Харківської міської ради (2019 р.), Харківської обласної державної адміністрації (2020 р.) [5].

Управлінець у найкращому й найвищому розумінні цього слова, І. Ф. Прокопенко вмів побачити саму суть і вибудувати стратегію дій на десятиліття. Його крилаті вислови, що стали афоризмами, якнайкраще відбивають особистісне й професійне кредо: «Життя – це справа, яку ми зобов’язані виконувати і чесно довести до кінця», «Своє серце віддаю людям і служінню рідній Україні», «Щасливий той, хто поєднав свою улюблену працю з суспільною користю, це і є справжнє життя», «Я люблю бути популярним: це щастя, але я хочу бути корисним: це обов’язок!». І в цьому І. Ф. Прокопенко вбачав своє покликання.

Сьогодні Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди позиціонує себе як освітньо-науковий, інноваційний, методичний і культурно-освітній центр, що здійснює підготовку затребуваного суспільством вчителя. Ураховуючи накопичений досвід і конкурентоспроможний потенціал, усвідомлюючи сучасні виклики і загрози, нові тенденції економіки і суспільства щодо вищої педагогічної освіти, «Стратегію розвитку ХНПУ імені Г. С. Сковороди на 2021–2025 рр.» [6] успішно реалізує чинний ректор проф. Ю. Д. Бойчук.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вища педагогічна освіта і наука України: історія, сьогодення та перспективи розвитку. Харківська область / Прокопенко І. Ф., Євдокимов В. І., Микитюк О. М. та ін. К. : Знання України, 2009. С.308–327.
2. Зеленська Л. Д. Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди: віхи історії. *Педагогіка та психологія* : зб. наук. праць. Х : «Смугаста типографія», 2015. Вип. 50. С. 168–181.
3. Зеленська Л. Д., Башкір О. І. Суспільно-політичні детермінанти організації вищої педагогічної освіти в Харківському регіоні (1919–1933 рр.). *Scientific-researches*. Кишинів, 2016. №3. С. 9–15.
4. На скрижалях історії Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди / за ред. Л.Д. Зеленської, С.Т. Золотухіної. Х. : ФОП Бровін О.В., 216. С. 7–16.
5. Прокопенко Іван Федорович, доктор педагогічних наук, професор, академік Національної академії педагогічних наук України: до 85-річчя від дня народження : біобібліографія: 1968–2021 рр. / Харків. нац. пед. ун-т ім. Г.С. Сковороди, Наук. б-ка; [уклад. В. П. Захарченко ; наук. ред. О.Г. Коробкіна, бібліогр. ред. Т.І. Неудачина]. 2-ге вид., доп. та перероб. Харків : ХНПУ, 2021. 93 с.
6. Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://hnpu.edu.ua>.